

ANÓMIA V SPOLOČNOSTI V KONTEXTE SEKULARIZÁCIE ALEBO DERELIGIONIZÁCIE

Tomáš Pružinec

Abstract. The indication of connection between the secularization problems and the problems of social anomy has justified reasons. Therefore is topical the question, whether the increase of the failure of moral convictions is connected with the increasing loss of religious conviction. With this question is connected the further question, and namely, whether at present globalized societies, and mainly in social sciences is appropriate to speak about the secularization or most likely about the dereligionisation. The word secularization is a subject of a new interpretation. The theoretical attempt and the outlining of factors, which can influence the dereligionisation and the presentation of internal dereligionisation reasons as well, seem to be appropriate.

Americký sociálny mysliteľ Yoshihiro Francis Fukuyama charakterizuje stav súčasného postmoderného sveta ako „veľký rozvrat“¹. Ide o širokospektrálny jav, charakteristický vývojom, ktorým v minulom polstoročí prešli najmä hospodársky vyspelé krajiny, ktorý od techniky až po samotnú socialitu zahŕňa všetky oblasti ľudského myslenia a konania a ktorý vyvoláva rozsiahle zmeny takmer vo všetkých oblastiach života. S Fukuyamovým rastom „veľkého rozvratu“ súvisí aj narastanie zlyhávania súborov morálnych presvedčení, ktoré mali dlhodobo tradične morálne zakotvenie aj v náboženskom presvedčení. Na mieste je teda otázka, či nárast zlyhávania morálnych presvedčení súvisí s narastajúcou stratou náboženského presvedčenia. Indikácia súvisu problematiky sekularizácie s problematikou sociálnej anómie má jednoznačne oprávnené dôvody. Sociologické výskumy v oblasti anómie sa totiž riešia pomocou merania indikátorov, medzi ktoré patrí aj sekularizácia a miera religiozity². Majúc na zreteli tento pohľad súčasného stavu, môžeme

---

¹ FUKUYAMA, F. Y.: *The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order* (1999). Český preklad: *Veľký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia, 2006.

² V tejto súvislosti by sme chceli čitateľov upovedomiť, že cieľom tejto štúdie je oboznámenie s teoretickou reflexiou autora, ktorá vzišla z jeho práce na vedeckom projekte, konkrétne v jej prvej etape riešenia, ktorá bola v jeho prípade zameraná na problematiku vzťahu sekularizácie a anómie (Katedra sociológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína filozofa v Nitre zostavila riešiteľskú skupinu pracovníkov, ktorá pod vedením prof. Petra Ondrejkooviča, rieši vedecký projekt „Prejavy anómie v súčasnej slovenskej rodine“. Tento projekt je podporovaný vedeckou a edukačnou grantovou agentúrou VEGA, č. 1/0687/08). Aby autor nezaťažil čitateľov odbornými diskusiami, dovolil si v tejto štúdii vynechať sociologické komentáre a uzávery, ktoré vzišli z teoretickej reflexie. Čitatelia, ktorí sa chcú s problematikou oboznámiť aj v širších súvislostiach, môžu konzultovať zborník referátov z odborného seminára Katedry sociológie *Anómia v spoločnosti – anó-*

konštatovať, že problém sekularizácie globalizovaných spoločností nepopierateľne zapadá do široko spektrálneho javu akým „veľký rozvrat“ je. Naším zámerom však nie je na tomto mieste sociologicky, politologicky či filozoficky predložiť chápanie a interpretáciu „veľkého rozvratu“, ktorý podľa Fukuyamu v sebe zahrňa odlučovanie náboženstva od štátnej moci, jeho dlhodobý úpadok a zmenu jeho podoby³. Fukuyamova reflexia je skôr impulzom pre nové bádania aj v oblasti sekularizácie spoločnosti, ktorá spadá do jeho rámca kultúry bezuzdného individualizmu.

Otázka, ktorá sa predkladá na zváženie je, či v súčasných globalizovaných spoločnostiach, a najmä v sociálnych vedách, je náležité hovoriť o sekularizácii alebo skôr o dereligionizácii. V prvej časti tejto štúdie svoju pozornosť teda zameriame na klarifikáciu pojmoslovia, aby sme mohli jasnejšie identifikovať problematiku a vyvodiť zodpovedný terminus technicus. V druhej časti štúdie, potom čo načrtneme faktory, ktoré môžu vplývať na dereligionizáciu, predložíme vnútorné dereligiózne príčiny, ktoré môže spôsobovať špecificky osobitné prežívanie svojej identity aj samotné súčasné kresťanstvo⁴.

Religionistika, politológia, teológia, filozofia a napokon samotná sociológia, ako aj ostatné humanitné a sociálne vedy disponujú pri popise vzťahov rôznych aspektov spoločnosti a náboženstva s pomerne dobrým pojmoslovným aparátom. Špecifické pojmy ako desakralizácia, sekularizácia, ateizácia a mnohé iné prešli a zároveň neustále prechádzajú značným vývojom, ba na prvý pohľad sa dokonca zdá, žeby sme mohli hovoriť, aj keď s veľkou obozretnosťou, už o jasne ustálených slovných významoch. Čo vlastne pojem sekularizácia predstavuje? Na tomto mieste nechceme predložiť úplnú analýzu slovného významu sekularizácie⁵.

---

mia v rodine (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Katedra sociológie, Nitra, 2009), ktorý je venovaný problematike v celom rozsahu, ako aj náš článok „Dereligionizácia spoločnosti – možná podoba sekularizácie alebo niečo iné? Teoretický náčrt niektorých impostačných aspektov problematiky“, ktorý je súčasťou uvedeného zborníka a modifikovanou reprodukciou predmetného príspevku. V súvislosti s vyššie uvedeným v článku si dovoľíme poznamenať, že podľa našej mienky by sledovanie súvislosti sekularizácie a miery religiozity značne pomohlo aj pri diagnostike rodiny, o ktorej náležite hovorí napr. odborníčka na sociálnu prácu Denisa Selická v článku „Sociálno-pedagogická pomoc v rómskej rodine“. Pozri BALVÍN, J. – LYKO, M. – ZÁHUMENSKÁ, M. et alii: *Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore*. Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 2008, s. 328 – 329.

³ Ibid., s. 250.

⁴ Vedecký projekt sa špecificky orientuje na slovenskú problematiku. V tejto súvislosti aj problematika sekularizácie sa ohraničuje na kresťanstvo. Pozri ďalej predposlednú poznámku tejto štúdie.

⁵ V tejto oblasti jestvuje veľké množstvo štúdií. Okrem iného, mnohé štúdie o sekularizácii sa vo svojich úvodoch venujú analýzam samotného pojmu. Čitateľovi dáваме do pozornosti úvod k štúdi: MRÁZ, M.: „Sekularizácia je nielen ohrozením ale aj znakom nádeje“, in *RaN (Radosť a nádej)*, N° 2, 2004, s. 101.

Zodpovedná úvaha však vedie k tomu, aby sme príliš neprecenili ustálenosť a najmä domnelú jednoznačnosť významu tohto slova.

Z pohľadu sociológie sa v problematike sekularizácie profilujú dve tradície. Anglosaská tradícia vidí pod sekularizáciou pokračovanie procesu moderného racionalizmu, ktorého výsledkom je desakralizácia videnia sveta a zároveň aj nárok na osobovanie si mnohosti náboženských pohľadov. Frankofónna tradícia svoju pozornosť upriamila na sociálny proces tzv. laicizácie (laïcisation), cez ktorú rôzne sféry ľudskej činnosti nadobúdajú svoju autonómiu, ktorá im prináleží, dotujú sa ideológiami, odporúčaniami a pravidlami fungovania vo všetkých oblastiach. Proces laicizácie sa poníma aj ako odstraňovanie a postupná strata stôp po náboženských inštitúciách v spoločnosti. Danièle Hervieu-Léger tvrdí, že táto strata stôp vedie k tomu, že aj samotné náboženské inštitúcie uznávajú určitý stupeň svojej vnútornej sekularizácie, pričom uvádza, že obnova náboženstva, ktorá sa prejavuje v moderných sekularizovaných spoločnostiach si žiada, uznávajúc stratu vplyvu náboženských inštitúcií, rekompozíciu viery a života⁶. Z pohľadu sociológie náboženstva môžeme sekularizáciu vidieť aj inak. V aktuálne používanom význame slova pojem sekularizácia poukazuje buď na mieru štruktúrnej autonómie a funkčnej diferenciacie medzi náboženskou sférou a ostatnými (napr. štátnymi) inštitúciami alebo na stratu moci náboženských inštitúcií nad inými sférami. Zaujímavý je aj prístup amerického sociológa náboženstva Petra L. Bergera, ktorý vo svojich dielach konštatuje⁷, že modernita nesekularizuje, ale pluralizuje. Sekularizáciu definuje ako „proces, v ktorom sa sektory spoločnosti a kultúra zbavujú dominancie náboženských inštitúcií a symbolov“. V novodobých dejinách Západu sa sekularizácia prejavuje v ústupe kresťanských cirkví z terénov, ktoré dovtedy mali pod úplnou kontrolou. Zreteľne to vidieť v odluke cirkvi od štátu, v snahách o čiastočné či úplné vyvlastnenie cirkevného majetku, v emancipácii školstva spod cirkevnej právomoci. Čo sa týka kultúry a symbolov, musíme mať na zreteli fakt, že sekularizácia je čímsi viac než iba spoločensko-kultúrny proces. Zasahuje kultúru, umenie a tvorivosť ako celok a jej vplyv v tejto oblasti môžeme sledovať napríklad ako ústup až absenciu náboženských obsahov v umení, filozofii a literatúre, čo sa najviditeľnejšie prejavuje autonómnym rozvojom vied a úplne svetskou víziou sveta. Tento proces má aj svoju subjektívnu stránku. Tak, ako jestvuje sekularizácia spoločnosti a kultúry, tak jestvuje aj sekularizácia vedomia. Je zrejmé, že súčasný Západ vychoval veľmi početné množstvo jednotlivcov, ktorí pozerajú na svet i na svoj vlastný

⁶ HERVIEU-LÉGER, D.: „Sécularisation“, in GISEL P. et alii: *Encyclopédie du protestantisme*. Paris – Genève: CERF/Labor et fides, 1995, s. 1441.

⁷ Pozri napr. *The Desecularization of the World: Resurgent Religion and World Politics* (editor et alii, 1999); *A Far Glory: The Quest for Faith in an Age of Credibility* (1992); *Peter Berger and the Study of Religion* (2001); *Questions of Faith: A Skeptical Affirmation of Christianity* (2003).

život tak, že pri tom neberú do úvahy náboženské aspekty a ich interpretáciu“⁸. Podobnú sociologickú definíciu sekularizácie nachádzame aj u Anthony Giddensa, ktorý pod sekularizáciou rozumie proces, v ktorom náboženstvo stráca vplyv nad mnohými sférami spoločenského života. Sekularizácia má tri dimenzie. Prvá dimenzia je charakteristická tým, že vo všetkých priemyselných krajinách, s výnimkou USA, jestvuje pokles členstiev a aktivít v cirkvách a v náboženských organizáciách. Druhá dimenzia odráža mieru, v akej si cirkvi a náboženské organizácie udržiujú svoj spoločenský vplyv, majetok a prestíž. Tretiu dimenziu sekularizácie predstavujú názory a hodnotový rebríček ľudí, teda miera ich religiozity⁹. Súčasné použitie pojmu sekularizácia badať v štúdiách u väčšiny sociológov, ktorí sa zaoberajú nedávnymi alebo novými premenami, ktorými prechádzajú súčasné náboženstvá¹⁰.

Z pohľadu súčasnej teológie je mnohovýznamovosť slova sekularizácia rovnako zaujímavá. Niektoré teologické prúdy vidia sekularizáciu v negatívnom pohľade. Identifikujú v nej jednu z príčin krízy náboženstva v modernej spoločnosti. Z tejto krízy vyplýva kultúrna a sociálna okrajovosť kresťanského posolstva a následne aj zjavná marginalizácia cirkvi ako inštitúcie. Zdá sa, že toto je problém hlavne pre tých teológov, ktorí vedome či nevedome ponímajú kresťanstvo len ako ideológiu. Následkom je to, že takto ponímaná sekularizácia sa stáva nevítaným hosťom moderných dejín alebo ako externá ideologická záťaž, ku ktorej treba pristupovať s odstupom alebo priamo s obavou. Iné teologické prúdy vidia sekularizáciu ako kultúrno-dejinný proces, ktorý je v postoji k náboženstvu buď neutrálny (ide o proces, ktorý sa prejavuje v spoločenských štruktúrach a nemá ideologické ale pragmatické smerovanie), alebo sekularizáciu dokonca vidia v pozitívnom pohľade. Pre niektorých je príčinou sekularizácie dokonca samotné kresťanstvo. Samotná kresťanská viera je pre sekularizáciu jej východiskovým bodom a pre človeka sa javí ako jeho úloha. V rámci sekularizácie kresťanstvo ponímajú ako náboženstvo zrelosti a dospelosti, ktoré sa oslobodilo

⁸ RADWAN, M.: „Rodowód sekularyzacji“, in *Sociologija religii*. Kraków: WAM, 1984, s. 414. Citácia v slovenskom jazyku in MRÁZ, M.: „Sekularizácia je nielen ohrozením ale aj znakom nádeje“, s. 104 – 105. (Úprava citácie pochádza od nás.)

⁹ GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2005, s. 440.

¹⁰ Ide o štúdie týkajúce sa napríklad fundamentalizmu v súčasnom svete (J. Hadden, A. Shupe: *Secularization and Fundamentalism Reconsidered*, 1989), úpadku náboženstva u mladých ľudí (Y. Lambert, G. Michelat: *Crépuscule des religions chez les jeunes?*, 1992), náboženstva mladých ľudí v Európe (R. Campiche: *Cultures jeunes et religions en Europe*, 1997), vzťahov medzi náboženstvom a štátom v európskych krajinách (J. Baubérot: *Religions et Laïcité dans l'Europe des douze*, 1994) alebo štúdie zamerané na konkrétnu krajinu, ako napríklad štúdie o ľuďoch bez vyznania vo Francúzsku (S. Denèfle: *Sociologie de la sécularisation*, 1997), či štúdie o náboženstve vo Veľkej Británii (G. Davie: *Religion in Britain since 1945*, 1994).

od pseudokresťanských nánosov (deformované kresťanstvo v jeho mytologizovanej alebo krajne ideologizovanej forme a pod.), a ktoré víta vyváženú a rozumnú autonómiu tak náboženského, ako aj spoločenskoštatného prostredia. Sekularizácia tým vlastne pomáha kresťanstvu zvýrazniť jeho osobitú autentickosť a napomáha pri sebauskutočňovaní cirkvi v dnešnej spoločnosti¹¹. Takto videná sekularizácia sa neponíma ako náprotivok, či konkurencia ku kresťanstvu, ale naopak, povedané teologickou rečou, ako príležitosť voči prichádzajúcej budúcnosti a ako pozitívne rešpektovanie náležitej „autonómie pozemských skutočností“¹². Obidva teologické prúdy však nemožno brať v striktnej profilácii, ale ako dve, viac či menej otvorené tendencie, ktoré vo svojom teologickom výskume hľadajú odpovede na otázky, ktoré prináša seku-

---

¹¹ Tento prúd bol spočiatku charakteristický najmä nemeckými protestantskými teológmi, medzi ktorých patria Dietrich Bonhoeffer s dielom *Wider stand und Ergebung* (1953) a Friedrich Gogarten (spolupracovník K. Bartha) s dielom *Verhängnis und Hoffnung der Neuzeit. Die Säkularisierung als theologisches Problem* (1953). O významnom prínose možno hovoriť aj u amerických protestantských teológov, ako sú napr. Harrey G. Cox (žiak H. R. Niebuhra a P. Lehmana), Thomas J. J. Altizer (žiak P. Tillicha) a mnohí ďalší. V tejto línii sa situujú aj významní katolícki teológovia. Napríklad nemecký teológ Karl Rahner v článku „Theologische Reflexionen zur Säkularisation“ (článok uverejnený v *Schriften zur Theologie*, N° 8, 1967, s. 637 – 667) sekularizáciu hodnotí ako pozitívnu výzvu pre cirkev byť v spoločnosti cirkvou s prorockým poslaním (slovo „prorockým“ rozumej v biblicko-teologickom význame). K. Rahner tvrdí: „Voči spoločnosti, ktorú cirkev ponechala na ňu samu v jej sekulárnej a pluralistickej situácii, a presnejšie preto, že cirkev už nemôže túto spoločnosť manipulovať vo svojich konkrétnych rozhodnutiach tradicionalistickým, doktrinálnym a právnym spôsobom, má cirkev celkom novú úlohu, ktorú môžeme kvalifikovať ako prorockú“ (preklad pochádza od nás). Cit. in BEDOUELLE, T.: „Sécularisation“, in LACOSTE, J.-Y. et alii: *Dictionnaire critique de la théologie*. Paris: Presse universitaire de France, 1998. s. 1083^a. Iný nemecký teológ, jeden z tvorcov tzv. politickej teológie, Johann Baptist Metz sekularizáciu vníma ako kresťanskú udalosť (pozri napr. *Zum Begriff der neuen Politischen Theologie 1967 – 1997*, 1997).

¹² Toto je aj smerovanie II. vatikánskeho koncilu (1962 – 1965), ktorý plne nielenže rešpektuje tzv. „autonómiu pozemských skutočností“, ale priamo ju hodnotí ako chcenú Bohom: „Mnohí naši súčasníci sa však podľa všetkého obávajú, že upevnenie zväzkov medzi ľudskou činnosťou a náboženstvom mohlo by byť na prekážku nezávislosti jednotlivcov, spoločenských a vied. Ak sa pod autonómiou pozemských skutočností rozumie, že stvorené veci a samotné spoločnosti majú vlastné zákony a hodnoty, ktoré má človek postupne poznávať, uplatňovať a usporadúvať, tak žiadať ju je celkom oprávnené, a nielenže sa jej domáhajú ľudia našej doby, ale aj zodpovedá vôli Stvoriteľa“. Cit. in „Pastorálna konštitúcia o cirkvi v súčasnom svete“, in *Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu I*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993, s. 263, čl. 36. Táto autonómia však nie je ponímaná v zmysle neprekročiteľnej hranice ale v zmysle vytýčenia kompetencií. Koncil pobáda katolíckych kresťanov k ich angažovaniu sa vo verejných veciach a k činorodej spolupráci v „živote pozemskej spoločnosti“ (ibid. s. 274, čl. 43).

larizácia¹³. Okrem dvoch uvedených teologických prúdov treba tiež spomenúť všeobecne prijatú teologickú koncepciu, ktorá vychádza zo špecifického pojmoslovia. Podľa tejto koncepcie jestvuje rozdiel medzi sekularizáciou a sekularizmom. Sekularizáciou sa rozumie spoločenský proces, ktorý aktivuje nezávislosť štátnych inštitúcií od náboženských tendencií, a naopak. Ide o zákonitý dôsledok viery a znamená emancipáciu, dospelosť a z toho vyplývajúcu zodpovednosť. Sekularizmus sa zase poníma ako ideológia, často s možnosťou napojenia na nejaký politický systém, ktorej cieľom je čo najviac oslabiť alebo ohroziť náboženský život a v konečnom dôsledku prostredníctvom deštrukturalizácie ho úplne spoločensky deštruovať. Teologicky ide o zdegenerovanú formu sekularizácie¹⁴.

Z pohľadu filozofie by sme mohli takisto hovoriť o dvoch tradíciách, ktoré sa profilujú rozdielne. Jedna filozofická tradícia chápe sekularizáciu ako úplnú autonómiu sveta vzhľadom na náboženstvo, pričom svet poníma imanentne. Táto tradícia má bližšie k ateistickej koncepcii sveta. Druhá filozofická tradícia, ktorá svet poníma skôr z transcendentného uhla pohľadu, sekularizáciu chápe ako úlohu pracovať na emancipácii človeka a spoločenských ustanovizní vo vzťahu k náboženstvu, ktoré berie ako rovnocenného partnera. Táto tradícia má bližšie k teistickej koncepcii sveta¹⁵.

---

¹³ Thierry Bedouelle predkladá štyri kľúčové otázky, na ktoré sa snaží odpovedať súčasná teológia: 1) Má sa viera obávať z rastúceho presvedčenia, že svet sa dosahuje sám v sebe?; 2) Je sekularizácia chápaná iba ako hnutie „preč od viery“?; 3) Ako je sekularizácia možná v samotnej viere?; 4) Je možné utvoriť teológiu sekularizácie? Bližšie pozri BEDOUELLE, T.: *Sécularisation*, s. 1081^b.

¹⁴ Zdá sa, že ako prvý takéto rozlíšenie priniesol už spomenutý F. Gogarten. Marián Mráz tento rozdiel charakterizuje nasledovne: „Od sekularizácie musíme odlišiť *sekularizmus* – ideologicky motivovaný proces, v ktorom sa určité inštitúcie usilujú otvoreným alebo skrytým spôsobom potlačiť alebo zničiť náboženstvo. MRÁZ, M.: „Sekularizácia je nielen ohrozením ale aj znakom nádeje“, s. 103. Podľa Janusza Mariańskiego je to „ideológia, politický systém, program činnosti alebo postoj človeka, dožadujúce sa na jednej strane vyvíjania činnosti, ktorej cieľom je oslabiť, ohroziť obsah viery, oslabiť náboženské zväzky a nakoniec odstrániť náboženský život z vedomia jednotlivcov i zo spoločnosti; na druhej strane (vo svojej extrémnej podobe) – odmietanie každej vzhľadom na svet transcendentnej skutočnosti ako škodlivej pre človeka a pre rozvoj ľudstva (sekularizmus ako ateistická ideológia). Bližšie na túto tému, ako aj samotnú citáciu pozri PIWOWARSKI, W. et alii: *Slovník katolíckej sociálnej náuky*. Trnava: Dobrá kniha, 1996, s. 135. Podľa Jána Pavla II. je sekularizmus ideovým a mravným hnutím, usilujúcim sa o humanizmus, ktorý úplne odhliada od Boha, celkom sa sústreďuje na kult výkonu a výroby a je zachvátený horúčkou spotreby a pôžitkov. Pozri JÁN PAVOL II.: *Reconciliatio et paenitentia*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993, s. 63 (čl. 18).

¹⁵ Aj keď sme naznačili dve rozdielne tradície v chápaní sekularizácie, treba povedať, že moderná filozofia sa pokúša obe tradície preklenúť a problematiku sekularizácie predložiť v celkom novej perspektíve. Veľmi zaujímavý je pokus filozofov tvoriacich špeciálne vydanie talianskej ročenky *Filosofia* '86 s názvom „Sekularizácia

Po krátkom exkurze do problematiky samotného významu pojmu sekularizácia¹⁶ a po jeho významovej klarifikácii môžeme čiastočne odpovedať na otázku, ktorú sme položili v úvode štúdie. Čo vlastne pojem sekularizácia predstavuje? V multiformnej mnohoznačnosti a spletitosti samotného slova, ktoré nie je jednoznačne chápané, a ktoré so sebou prináša, podľa nášho úsudku, viac komplikácií ako uľahčenia, sekularizáciou zo sociologického pohľadu môžeme rozumieť po prvé proces funkcionálnej diferenciacie medzi náboženskou sférou a ostatnými sociálnymi inštitúciami, alebo po druhé proces straty moci a vplyvu náboženských inštitúcií nad inými sférami. Po vyššie uvedenom konštatovaní, nijako nepopierajúc stále aktuálny význam pojmu sekularizácia, sledujúc súvislosti a cieľ vedeckého projektu „Prejavy anomie v súčasnej slovenskej rodine“, sa nám javí náležitejšie a vzhľadom na súčasný stav slovenskej spoločnosti primeranejšie hovoriť skôr o dereligionizácii a jej možnom vplyve na anomiu, a následne pod týmto uhlom pohľadu riešiť možnú problematiku vzťahu deregionalizácie a prejavov anomie v rodine. Sekularizáciu totiž nestotožňujeme so stratou viery, náboženského presvedčenia a s tým súvisiacou stratou náboženských zvykov a podobne, ale s funkcionálnou a konštruktívnou autonomizáciou nenáboženských a náboženských inštitúcií. Naopak, pod odnáboženstvom, ktoré budeme označovať pojmom dereligionizácia¹⁷, vidíme nielen marginalizáciu náboženstva a všetkých morálnych a sociálnych praktík stojacich na náboženských základoch, ktoré so sebou prináša,

---

myslenia“ pod vedením Gianniho Vattimoa, ktorí problematiku vidia z gnozeologického hľadiska. Zaujímavú reflexiu prináša aj sám G. Vattimo v dielach *La Società trasparente* (1989), *Credere di credere* (1996), *Per un cristianesimo non religioso* (2002), *Il futuro della religione. Carità, ironia, solidarietà* (2005), no najmä v článku „The Secularization of Philosophy“, ktorý bol publikovaný v diele SILVERMAN H. J. et alii: *Writing the Politics of Difference*, ktoré vydalo State University of New York Press v roku 1991.

¹⁶ Samotný pojem „sekularizácia“ má omnoho širší význam, ako ho predstavujeme na tomto mieste a môže sa chápať na rôznych úrovniach, napr. ako horná úroveň, stredná úroveň a dolná úroveň. Môžeme sa stretnúť aj s označením makrosekularizácia, mezosekularizácia, mikrosekularizácia a pod. Podrobná analýza pojmu a jeho významu však nie sú cieľom tejto štúdie, a preto sme významu pojmu venovali len taký priestor, aký je potrebný pre základné upresňovanie pojmoslovných kategórií.

¹⁷ V súvislosti s našou problematikou uprednostňujeme nekodifikovaný pojem „dereligionizácia“ pred slovenskou obsahovou paralelou „odnáboženstvom“, aj keď z osobného hľadiska by sme radšej uprednostnili slovenskú paralelu. Nazdávame sa, že zodbornovanie špecifického vyjadrovania v súčasnosti berie na zreteľ viac globalizáciu vedeckej práce než rozvíjanie slovenského odborného pojmoslovia, a preto je viac pravdepodobné, že pojem „dereligionizácia“ by mohol byť v súčasných podmienkach lepšie akceptovateľný než pojem „odnáboženstvom“. Domnievame sa však, že obidva výrazy môžu prispieť k slovenskej jazykovej kultúre rovnakou mierou.

ale najmä úplnú alebo čiastočnú stratu viery a náboženského presvedčenia, tak na rovine jednotlivca, ako aj spoločnosti, vo sfére hodnotového systému, ako aj v spôsobe života, stratu, ktorá je, okrem iného, spojená so zlyhávaním zakotveného súboru morálnych presvedčení v tradične náboženskej sociálnej implementácii. Okrem uvedeného, používanie pojmu dereligionizácia sa nám javí náležitejšie v sociálnych vedách než pojem sekularizácia, ktorý môže vyvolať príliš zatažujúce, ba až labyrintné situácie, ktoré so sebou prináša z oblasti humanitných vied. Aj z tohto dôvodu si nateraz volíme tento termín ako sociologický terminus technicus. Na druhej strane chceme zdôrazniť otvorenosť konštruktívnej kritike voči tomuto pojmu a pripravenosť ho modifikovať.

Postavením danej problematiky do tejto roviny sa následne kladie problematika vzťahu dereligionizácie a anómie, a to: Ako súvisí dereligionizácia so zlyhávaním zakotveného súboru morálnych presvedčení v tradične náboženskej sociálnej implementácii? V tejto časti štúdie budeme v našej téme pokračovať náčrtom niektorých impoštačných aspektov problematiky a zameriame sa na činitele, ktoré môžu vplyvať na dereligionizáciu.

Zdá sa, že dôvodom súčasnej dereligionizácie môže byť nesymetrickosť vzťahu a vývoja medzi spoločnosťou a náboženstvom. Samotný vývoj súčasnej spoločnosti v jeho mnohopodobových formách prináša rýchle zmeny. Ide najmä o zmeny v komunikácii, technike, v kultúre, tradícii, ako aj v hodnotovom rebríčku, ktoré vyvierajú z prirodzenej akcelerácie a dynamickosti posledných desaťročí, zvlášť v období, kedy sa „svet“ stáva, povedané McLuhanovou rečou, „globálnou dedinou“¹⁸. Zatiaľ čo sa na jednej strane „svet“ dynamicky vyvíja, a konkrétne, zatiaľ čo Slovensko prechádza od roku 1989 veľkými zmenami a má svoje špecifické potreby a výzvy, na strane druhej, zdá sa, že kresťanstvo ako „staré náboženstvo“, hoci vyzreté a skúsené, ťahá za sebou vozík, ktorý je viac preplnený dejinami (aj keď bohatými, predsa však neaktuálnymi) a nostalgickými spomienkami na dobu slávy a uprednostnenia, než snahou o sebaaktualizáciu a sebazdnešnenie. Takéto kresťanstvo nemusí osloviť a upútať, čoho dôsledkom môže byť situácia, že aj samotní kresťania sa vo svojom náboženskom prostredí môžu začať cítiť ako cudzinci a prestanú svoje náboženstvo tradične praktizovať. To môže vážne nalamovať tradičnú a najmä povrchnú religionizitu, ktorá sa môže prejaviť aj v samotnej kríze rodiny¹⁹. Nevie kresťanstvo na Slovensku

---

¹⁸ Výraz „global village“ prvý krát použil kanadský mysliteľ, teoretik mediálnej komunikácie Marshall McLuhan v diele *The Gutenberg Galaxy. The Making and Typographic Man* (1962), keď poukázal na závislosť spoločnosti a elektriky.

¹⁹ Problematika krízy rodiny už dávnejšie patrí do široko diskutovaných tém aj v samotných teologických kruhoch.

Katolícky teológ Miroslav Lyko poukazuje na vážnosť tzv. manželstva na skúšku, voľnej lásky alebo ďalších teologicko-pastoračných problémov, ako je život katolíkov v civilnom manželstve či sobáše rozvedených. Bližšie pozri „Rodina ako

odpovedať „súčasným jazykom“ na výzvy doby a jeho premien, na akési „znamenia čias“²⁰, alebo prestáva mať kresťanstvo na Slovensku zmysel pre sabaaktualizáciu a sebazdnešenie, čoho následkom môže byť postupné nepraktizovanie viery, ľahostajnosť alebo dokonca zanechanie viery? V absencii sebaaktuálnosti a sebazdnešenia nie je aj samo kresťanstvo dereligiozným činiteľom?

Dôvodom dereligionizácie môžu byť aj tzv. vnútorné činitele náboženstva. Pod vnútornými činiteľmi rozumieme skutočnosť, že príčinou dereligionizácie by mohlo byť aj samotné náboženstvo, ktoré môže dávať podnet k strate viery a náboženského presvedčenia, čoho dôsledkom môže byť zlyhávanie zakotveného súboru morálnych presvedčení aj v samotnej rodine. V našich geosociálnych podmienkach tým rozumieme skutočnosť, že aj kresťanstvo samo vo svojich špecifických variáciách, hoci nevedomky a neúmyselne, môže byť zodpovedné za odkresťančovanie, ktoré je špecifickým typom dereligionizácie²¹. V tejto súvislosti predkladáme otvorený teoretický rámec, polemický a orientačný zároveň, v ktorom rozlišujeme štyri variácie kresťanstva: tradičné kresťanstvo, ideologicko-normatívne kresťanstvo, pseudokresťanstvo a tzv. evanjeliové kresťanstvo.

1. *Tradičné kresťanstvo*. Pod tradičným kresťanstvom rozumieme také kresťanstvo, ktoré sa reštauratívne pridržá neaktuálnych kultúrnych, sociálnych a mravných noriem, ktoré neodrážajú prežívanú súčasnosť a tzv. „znamenia čias“. Ide o kresťanstvo, ktoré neberie do úvahy vývoj, zmeny, nové okolnosti, nové, čoraz viac dynamicky premenlivejšie socioprostredie a podobne. Povedané inak, ide o udržiavanie, prípadne reštaurovanie toho, čo sa (práve) pomínulo. Neaktuálna tradičná koncepcia, tradičná interpretácia a tradičné formy artikulovania kresťanstva sú zväčša nepoužiteľné a skôr odrádzajú, ako priťahujú. Vyjadrené literárnou rečou, kresťania tohto typu viac listujú dozadu než by sa mali naučiť obracať listy vpred. V kostoloch

---

miesto ochrany života“, in *Rodina - nádej budúcnosti*. Zborník z medzinárodného ekumenického vedeckého sympózia konaného na Teologickej fakulte KU v rámci osláv „Dňa mesta Košice“. Teologická fakulta Katolíckej univerzity – Eku-
menické spoločenstvo Košice – Mesto Košice, Košice 2008, s. 153 – 155.

Protestantský kazateľ Tibor Máhrík konštatuje, že „kríza súčasnej rodiny je oveľa hlbšia a komplexnejšia ako kedykoľvek predtým“ a predkladá súbor faktorov, ktoré krízu tvoria. Bližšie pozri „Korporatívny aspekt homiletickej praxe cirkvi“, in *Homiletická činnosť cirkví a kvalita súčasného života*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009, najmä s. 164 – 165.

²⁰ Výraz „znamenia čias“ je teologický terminus technicus. Bližšie na túto tému pozri „Pastorálna konštitúcia o cirkvi v súčasnom svete“, s. 230, čl. 4.

²¹ Odkresťančovanie nie je nový pojem. Často sa uvádza aj ako dechristianizácia alebo dekristianizácia.

sa rozpráva nezrozumiteľnou rečou a kresťania sa v nich začínajú cítiť ako cudzinci²².

2. *Ideologicko-normatívne kresťanstvo*. Vo svojich dejinách bolo kresťanstvo často vystavené rôznym ideologickým sebachápaniam. Kresťanstvo sebachápané len ideologicky spôsobuje, že viera sa stáva viac uzavretým systémom ako otvoreným dobrodružstvom s pevne vybudovanou základňou. Ideológiou, ktorá sa chápe ako prvotriednosť názoru, sa kresťanstvo chce sebazaistiť proti vonkajším vplyvom. Takéto kresťanstvo hovorí viac o sebe ako o svojom obsahu. Pozornosť sa viac upriamuje na seba ako na inštitúciu, menej na poslanstvo, ktoré obsahuje a prináša, čo môže spôsobovať nepríťažlivosť, alebo vzbudzovať neistotu či dokonca strach²³.
3. *Pseudokresťanstvo*. Pod pseudokresťanstvom rozumieme kresťanstvo, ktoré deformuje pôvodný teoretický rámec kresťanstva (ortodoxia), od ktorého je následne odvodená jeho špecifická prax (ortoprax). Na teoretickej rovine ide o pseudoortodoxiu a na praktickej rovine o pseudoprax. Na rovine pseudoortodoxie máme na mysli odchýlenie sa od prísneho a pevne zakotveného teoretického rámca (vierouka) a nepridržiavanie sa jeho zásad. Na rovine pseudopraxe máme na mysli nezachovávanie a neaplikovanie teoretického rámca na konanie, prax a život vo všeobecnosti. Na kolektívnej rovine si kresťania vytvorili zásady a praktiky, o ktorých sa domnievajú, že sú kresťanské, avšak vo svojej podstate sú deformovaním kresťanstva.
4. *Evanjeliové kresťanstvo*. Pod evanjeliovým kresťanstvom rozumieme také kresťanstvo, ktoré sa pridrižiava autentickejšiemu kresťanskému poslanstvu (evanjelia) a svojich konštitučných prameňov (Biblia, cirkevné predstavenstvo, koncily, synody, úradné dokumenty a pod.), pričom samotná viera nevylučuje tak dobrodružstvo intelektu, ako aj zdravé a obohacujúce pridržanie sa minulosti. Charakteristickými znakmi môže byť otvorenosť pre pluralitu a mnohohorenosť, či dialogickú dynamiku. Takéto kresťanstvo vo svojich dejinách, ako aj v súčasnosti, zlyháva a vstáva, pričom sa cirkev chápe ako prítomná inštitúcia a udalosť medzi minulosťou a budúcnosťou.

Kresťanstvo v sebe nesie rôzne variácie, ktoré môžu vzbudzovať deficit dôveryhodnosti, a ktoré môžu mať aj autodeformačný charakter. Vierohodnosť viery môže byť spochybnená samotným kresťanstvom a vzdávanie sa „kresťanstva kresťanstvu“ v absencii kritického seba-

---

²² V súvislosti s tzv. tradičným kresťanstvom nechceme povedať, že tradíciu poníma-
me negatívne. Naopak, tradíciu vnímame ako jeden z konštitučných prvkov kresť-
anstva. Problém prichádza vtedy, ak tradícia dosahuje uzavretý štatút status quo
alebo štatút extrémnosti.

²³ Ideológiu nemusíme nevyhnutne chápať v negatívnom význame. Kresťanstvo má
teoretický pevný a nemenný rámec, ktorý môžeme označiť aj ako ideológiu. V sú-
stave tohto teoretického rámca však kresťanstvo disponuje aj nezávislým mysle-
ním, ktoré vyplýva z jeho podstaty. Problém nastáva vtedy, keď sa teoretický pev-
ný a nemenný rámec absolutizuje a nezávislé myslenie absentuje.

skúmania môže viesť k jeho neaktuálnosti, nepríťažlivosti, či dokonca k odporu voči nemu, čo v konečnom dôsledku vyúsťuje k dereligionizácii samotnej spoločnosti. Uvedené variácie kresťanstva nám lepšie pomôžu v orientácii a identifikácii tzv. vnútorných činiteľov, ktoré môžu spôsobovať dereligionizáciu. Konštruktívna kritika určitých variácií kresťanstva ponímaného a žitého deformačne, je zjavná nielen v sociológii ale aj v teológii. Jedna z najväčších autorít súčasnej teológie, kardinál Walter Kasper, vystihuje deformácie nami označeného tradičného a ideologicko-normatívneho kresťanstva, ako aj pseudokresťanstva nasledovne: „Zo živej kresťanskej viery sa v podstate stal uzavretý systém viet. Buď ho bolo nutné prehltnúť ako celok, alebo celý spochybníť. Oká siete dogmatických výpovedí sa stále zmenšovali, až celý systém prestal byť naozaj otvorený pre novú historickú situáciu viery v modernej dobe“. [...] „Ak sa cirkev stáva azylom tých, ktorí hľadajú úkryt a klud v tom, čo je večerjšie, potom sa nesmie diviť, že mladí ľudia sa k nej obracajú chrbtom a hľadajú budúcnosť v ideológii spásy a utópii spásy, ktoré sľubujú, že vyplnia vákuum, ktoré po sebe zanechal strach cirkvi“²⁴. Nadväzujúc na konštruktívnu kritiku uveďme aj pragmatickú reflexiu, ktorú predkladajú Roman Králik, Lucia Rákayová a Tibor Máhrik, ktorí tvrdia, že „pre cirkev je nevyhnutné vyhnúť sa uzavretosti svojho myšlienkového sveta a otvoriť sa problémom spoločnosti, riešiť otázky a potreby konkrétnych ľudí. Cirkev musí vstúpiť do spoločnosti a konečne uplatniť a ponúknuť jej svoje sociogénne kapacity. Toto dokáže len vtedy, ak zostúpi z piedestálu ako inštitúcia a začne myslieť a konať smerom k jedincovi na občianskom princípe“²⁵.

V závere tejto krátkej štúdie, ktorá je len teoretickým náčrtom a v súvislosti so sledovaným zameraním vedeckého projektu „Prejavny anomie v súčasnej slovenskej rodine“, je nálezitá si položiť ešte ďalšie dve otázky. Prvá otázka je, či sa dereligionizácia ako sociálny jav vôbec týka aj súčasného Slovenska, či sa náboženstvo vytráca ako legitimizácia spoločensky relevantných noriem, alebo naopak, či sa na súčasné Slovensko nevzťahuje skôr téza o zotrúvaní náboženstva alebo dokonca téza o narastaní náboženstva v zmysle „náboženského tresku“²⁶. Vyslovujeme pochybnosť, či sa nevychádza príliš rýchlo z nezvratiteľnosti procesu tzv. „sekularizácie“ alebo v našom ponímaní tzv. „dereligionizácie“.

²⁴ KASPER, W.: *Úvod do viery*. Spišský kňazský seminár, (miesto vydania neuvedené) 1991, s. 66, 112.

²⁵ KRÁLIK, R. – RÁKAYOVÁ, L. – MÁHRİK, T.: „Kritická reflexia súčasnej homiletickej praxe vo svetle postmodernizmu“, in *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*, s. 119.

²⁶ „Medzinárodná správa o slobode vierovyznania 2005“ z Kancelárie pre demokraciu, ľudské práva a prácu prináša pozoruhodné údaje. Podľa sčítania ľudu v roku 2001 sa počet osôb, ktoré sa hlásili k niektorému vierovyznaniu, zvýšil zo 72,8 % v roku 1991 na 84,1 % v roku 2001. Tento nárast možno sčasti pripísať väčšej ochote ľudí prihlásiť sa k vierovyznaniu na rozdiel od roku 1991, t. j. v období nasledujúcim tesne po páde komunizmu. Podľa posledného sčítania ľudu sa k Rímskokatolíckej

zácie²⁷, pričom sme si vedomí toho, že túto skutočnosť treba vnímať aj sociologicky, teda že deklarované hodnoty nemusia korešpondovať s faktickými a môžu sa líšiť. Zastávame názor, že dereligionizácia je osobitá problematika, ktorá si podľa našej mienky vyžaduje samostatný výskum. Druhá otázka je, či bude vôbec možné hovoriť o anómii, alebo či nebude náležitejšie hovoriť skôr o variantných formách. Ide o kľúčovú otázku, na ktorú budeme hľadať odpovede v ďalšej etape nášho výskumu, v ďalšom teoretickom upresňovaní základných slovných kategórií, ako aj v samotnom praktickom výskume.

Použité zdroje

Monografie

1. DOJČÁR, M.: *Mystická kontemplácia. Oblak nevedenia & Ramana Maharši*. Bratislava: IRIS, 2008.
2. FUKUYAMA, F. Y.: *Velký rozvrat. Lidská přirozenost a rekonstrukce společenského řádu*. Praha: Academia, 2006.
3. GIDDENS, A.: *Sociologie*. Praha: Argo, 2005.

---

cirkvi prihlásilo 3 708 120 osôb (68,9 % obyvateľstva), k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania 372 858 osôb (6,9 %), ku Gréckokatolíckej cirkvi 219 831 osôb (4,1 %), k Reformovanej kresťanskej cirkvi 109 735 osôb (2 %), k Pravoslávnej cirkvi 50 363 osôb (1 %), a 20 630 osôb sa prihlásilo k Svedkom Jehovovým. Približne 3 562 osôb sa ďalej prihlásilo k Baptistickej cirkvi, 3 217 k Bratskej cirkvi, 3 429 k Apoštolskej cirkvi, 7 347 k Evanjelickej metodistickej cirkvi, 3 000 k židovskej náboženskej obci, 1 733 k Starokatolíckej cirkvi, 6 519 ku Kresťanským zborom na Slovensku a 1 696 k Cirkvi československej husitskej. V sčítaní ľudu v roku 2001 12 % obyvateľov uviedlo, že sú bez vyznania; 2 % boli nerozhodnutí. V krajine žil aj určitý počet Moslimov, hlavne prisťahovalcov z krajín Blízkeho východu, zahraničných študentov alebo albánskych prisťahovalcov. Odhady počtu moslimskej populácie sa pohybujú od 300 do 3 000 osôb. Pozri www.usembassy.sk/cis/cis116sk.html.

Religionista Martin Dojčár náboženskú situáciu vidí tak, že „nenáboženskú humanizáciu vystrieda spirituálna revolúcia“, a v odvolávaní sa na Vladimíra Šaturu situáciu vníma ako „spirituálny boom“ v čase, „keď sekularizačná teória dosiahla svoj vrchol a mnohí sociológovia prorokovali postupný odklon sveta od všetkého, čo má náboženský charakter“. Bližšie pozri *Mystická kontemplácia. Oblak nevedenia & Ramana Maharši*. Bratislava: IRIS, 2008, s. 17 – 23.

Iný odborník na problematiku náboženstva, spomenutý Tibor Máhrlik, poukazuje na rozdochádzajúce sa paracirkevných a cirkevných organizácií na Slovensku a situáciu vidí pod zorným uhlom „emerging church movement“, známeho fenoménu pochádzajúceho z anglosaského prostredia. Bližšie pozri „Homiletická prax v kontexte súčasnej mladej generácie“, in *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*, najmä s. 172 – 173.

²⁷ Do pozornosti dávame dielo P. L. Bergera *A Rumor of Angels: Modern Society and the Rediscovery of the Supernatural* (1969), kde sociológ náboženstva už pred viac ako 30-timi rokmi poukázal na hranice pokračujúcej sekularizácie.

4. KASPER, W.: *Úvod do viery*. Spišský kňazský seminár, (miesto vydania neuvedené), 1991.

Články

5. MRÁZ, M.: „Sekularizácia je nielen ohrozením ale aj znakom nádeje“, in RaN (Radosť a nádej), N° 2, 2004, s. 101 – 112. Článok je uverejnený aj na internetovej stránke www.uski.sk/zaklad.htm.
6. RAHNER, K.: „Theologische Reflexionen zur Säkularisation“, in *Schriften zur Theologie*, N° 8, 1967, s. 637 – 667.

Zborníky

7. KRÁLIK, R. – RÁKYOVÁ, L. – MÁHRIK, T.: „Kritická reflexia súčasnej homiletickej praxe vo svetle postmodernizmu“, in *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica, 2009, s. 113 – 120.
8. LYKO, M.: „Rodina ako miesto ochrany života“, in *Rodina – nádej budúcnosti*. Zborník z medzinárodného ekumenického vedeckého sympózia konaného na Teologickej fakulte KU v rámci osláv „Dňa mesta Košice“. Teologická fakulta Katolíckej univerzity – Ekumenické spoločenstvo Košice – Mesto Košice, Košice 2008, s. 151 – 158.
9. MÁHRIK, T.: „Homiletická prax v kontexte súčasnej mladej generácie“, in *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2009, s. 170 – 179.
10. MÁHRIK, T.: „Korporatívny aspekt homiletickej praxe cirkvi“, in *Homiletická činnosť cirkvi a kvalita súčasného života*. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Banská Bystrica, 2009, s. 160 – 169.
11. SELICKÁ, D.: „Sociálno-pedagogická pomoc v rómskej rodine“, in BALVÍN, J. – LYKO, M. – ZÁHUMENSKÁ, M. et alii: *Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore*. Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre, 2008, s. 328 – 329.

Slovníky

12. BEDOUELLE, T.: „Sécularisation“, in LACOSTE, J.-Y. et alii: *Dictionnaire critique de la théologie*. Paris: Presse universitaire de France, 1998. s. 1081^b – 1083^b.
13. BOUDON, R. – BOURRICAUD, F.: *Dictionnaire critique de la sociologie*. Paris: Quadrige/Presse universitaire de France, 2002. s. 487 – 499.
14. HERVIEU-LÉGER, D.: „Sécularisation“, in GISEL, P. et alii: *Encyclopédie du protestantisme*. Paris – Genève: CERF/Labor et fides, 1995, s. 1441.
15. MARIÁNSKI, J.: „Sekularizmus“, in PIWOWARSKI, W. et alii: *Slovník katolíckej sociálnej náuky*. Trnava: Dobrá kniha, 1996, s. 135^a – 136^a.
16. TSCHANEN, O.: „Sécularisation“, in BORLANDI, M. – BOUDON, R. – CHERKAOUI, M. – VALADE, B. et alii: *Dictionnaire de la pensée sociologique*. Paris: Quadrige/Presse universitaire de France, 2005. s. 632^a – 633^b.

Dokumenty

17. *Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu I*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993.
18. JÁN PAVOL II.: *Reconciliatio et paenitentia*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1993.

Elektronické zdroje

19. KANCELÁRIA PRE DEMOKRACIU, ĽUDSKÉ PRÁVA A PRÁCU: „Medzinárodná správa o slobode vierovyznania 2005“, in www.usembassy.sk/cis/cis116sk.html. Správa uverejnená 8. novembra 2005.

PhDr. ThDr. Tomáš Pružinec, PhD. je odborným asistentom na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína filozofa v Nitre. Na Slovensku študoval na Univerzite Komenského a na Trnavskej univerzite. Vo Francúzsku študoval na univerzite Nová Sorbona (Paris III), univerzite Sorbona – René Descartes (Paris V) a na Parížskej katolíckej univerzite. Vo Švajčiarsku študoval na Ženevskej univerzite. Venuje sa dejinám filozofie a sociológie, sociológii a filozofii náboženstva a ekumenizmu.